
KURUCZ ÁDÁM

A VITÉZI REND KIÉPÍTÉSE BORSOD VÁRMEGYÉBEN A KÖZIGAZGATÁS ÚTJÁN

A kutatás lehetőségei

E tanulmány alapvetően helytörténeti értekezés, de igyekszik túllépni a helytörténetírás dimenzióin. A Vitézi Rend kiépítésének törvényhatóságok által koordinált, rendeletek szabályozta folyamatát mutatja be Borsod vármegye példáján keresztül, mely folyamat, ha lokális eltérésekkel is, de az ország valamennyi vármegyéjében végbement.

A vármegyei vitézi székek megszervezéséről szakirodalom mindezekig nem született, ezért kizárólag – az egykori ügyiratok tanulmányozásával – levéltárakban kezdhető meg a kutatás. A szóban forgó vármegye esetében a Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárában őrzött, *Borsod Vármegye és Miskolc thj. Városi Vitézi Szék iratai*¹ elnevezésű fondban azonban csak az 1943–1944. évekre vonatkozóan lelhető fel néhány töredékes irat, amelyek ráadásul az intézmény története szempontjából szinte egyáltalán nem bírnak informatív értékkel. A forrásanyag bővülése a jövőben már nem várható, ezért csak a meglévőkre támaszkodhat az érdeklődő kutató. Ebből következően megalkozott a kérdés: hogyan lehetséges egy olyan vármegyei vitézi szék (kiépítésének) történetét feldolgozni, amelynek egyáltalán nem maradt fenn az iratanyaga, illetve hol lelhetők fel az említett vitézi szék létrehozására vonatkozó források?

A választ a Vitézi Rend 1920. november 25-én elfogadott szervezeti szabályzata adhatja meg, amelyet dr. Tomcsányi Vilmos igazságügy-miniszter terjesztett a minisztertanács elé 1921. február 25-én. A szabályzat arról intézkedett, hogy a vármegyei vitézi székek „a közigazgatási hatóságokkal s a mezőgazdasági érdekképviselőkkel megfelelő érintkezésben álljanak”.² Ez arra enged következtetni, hogy az államigazgatás területi szerveinek irataiban³ – melyek, ha töredékesen is, de esetünkben fennmaradtak – tükröződniük kell a Vitézi Renddel kapcsolatban küldött megkeresések egy részének. Továbbá a Vitézi Rend létrehozása során a vonatkozó jogszabályok végrehajtásakor – vitézi szervek nem lévén – csak a közigazgatás szereplői lehettek az eljáró hatóságok. E hivatalok

---

1 Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BAZML) IX. 702. Testületek. A Borsod Vármegyei és Miskolc thj. Városi Vitézi Szék iratai

2 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1921. február 16.

3 MNL BAZML IV. Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok iratai

fondjainak közös jellemzője, hogy a bennük fellelhető, tárgyra vonatkozó iratok nagy „szórtságot” mutatnak, ezáltal „rejtve” maradnak a kutató előtt. Erre visszavezethető az is, hogy a Vitézi Rendre vonatkozó szakirodalomban ezek a források (főispáni-, alispáni-, polgármesteri, főszolgabírói hivatalok iratai és törvényhatósági bizottságok jegyzőkönyvei) rendszerint feldolgozatlanok maradtak.

A Vitézi Rend megalapozásának első lépései Borsod vármegyében

1920. augusztus 20-án nagybányai Horthy Miklós, Magyarország kormányzója hosszas előkészítő munka eredményeként azzal fordult az ország földbirtokosaihoz, hogy vitézi telkek céljára ingyenesen – mezőgazdasági művelésre alkalmas – földadományokat bocsássonak rendelkezésére.⁴ A felhívást az ország főispánjai is megkapták az ezer holdon felüli birtokosok körében való kihirdetés céljából.⁵ Ez Borsod vármegyében az 1920. évi népszámlálás adatai szerint 24 nagybirtokost érintett.⁶

Augusztus 29-én a *Budapesti Közlöny*ben megjelent a 6650/1920. M. E. számú rendelet, amely részletesen szabályozta az adományozandó vitézi telkek jogviszonyait és meghatározta az eljáró szervek tevékenységi körét.⁷ Szeptember 20-án Magyarország Kormányzójának Kabinetirodája is leiratban fordult a főispánokhoz, valamint alispánokhoz és polgármesterekhez azzal kiegészítve a korábbi kormányzói leiratot, hogy az ezer holdnál kisebb birtokosok figyelmét is hívják fel a telekfelajánlási akcióra.⁸ Ezzel 36 középirtokossal egészült ki az megszólított birtokosok köre.⁹

Szeptember 25-én gróf Teleki Pál miniszterelnök ellenjegyzésével Horthy Miklós kormányzó kinevezte a Vitézi Szék nyolc törzskapitányát, akik a felállítandó vitézi törzsszékek vezetésére lettek hivatottak.¹⁰ A nap során a Vitézi Szék is megtartotta alakulóülését. A széktagok egyhangúan ajánlották fel Horthy Miklósnak az elnöki tisztelet, hivatkozva arra, hogy a vitézi telkek intézményének gondolata tőle származik. A felkérést a kormányzó, azzal a feltétellel fogadta el, hogy a Vitézi Szék legyen az az intézmény, amelynél a protekció semmilyen formája nem juthat soha érvényre.¹¹

4 A tízéves Vitézi Rend 1921–1931. Szerk. Szécsy Imre et al. Bp. 1931. 69–70.

5 MNL BAZML IV. 809. b. Borsod vármegye alispánjának általános közigazgatási iratai (a továbbiakban: IV. 809. b.) 34/1921.

6 Magyar Statisztikai Közlemények 72. kötet. Az 1920. évi népszámlálás III. Bp., Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1926. 232–233.

7 Budapesti Közlöny, 1920. augusztus 29. 1–3.

8 MNL BAZML IV. 809. b. 34/1921.

9 Magyar Statisztikai Közlemények 72. kötet. Az 1920. évi népszámlálás III. Bp., Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1926. 232–233.

10 A tízéves Vitézi Rend i. m. 72.

11 Pesti Hírlap, 1921. február 23. 3.

Halasy József, Borsod vármegye főispánja október 12-re összehívott egy megbeszélést, amelynek meghívóját elküldte minden megyei nagybirtokosnak.¹² A vármegyeházán, a főispán elnöklete alatt megtartott értekezleten megjelent a Miskolci Katonai Körlet parancsnoka, egyben területileg illetékes törzskapitány, Nagy Pál altábornagy is. A vármegye földbirtokosai itt egyhangú lelkesedéssel *„tették magukévá a kormányzó tervét és elhatározták, hogy lehetőségük szerint mindnyájan kiszakítanak birtokukból egy-egy darab földet és vitézi telekként följajánlják azoknak, akik a vitézi próbát kiállva érdemessé tették magukat a jutalomra”*.¹³ Ugyanaznap tartott rendes havi közgyűlésén Miskolc város törvényhatósági bizottsága is elhatározta, hogy a város tulajdonát képező – Sajótól keletre fekvő tagbirtokából¹⁴ – egy vitézi telek alakítására 15 katasztrális holdat ajánl fel.¹⁵

Horthy Miklós felhívását és a kabinetiroda leiratát Zsóry György, Borsod vármegye alispánja november 5-én továbbította a járások főszolgabíróinak azzal az utasítással, hogy a vitézi telkek ügyét hivatalos utazásaik, járásuk földbirtokosaival való érintkezéseik során hazafias érzéstől áthatottan igyekezzenek előmozdítani. Felhívta figyelmüket: a kormányzó a világháborúban vitézségükkel kitért és hazafiasan érző katonák földhöz juttatásával és vitézi rendbe tömörítésével egy olyan intézményt kíván életre hívni, amely megbízható támasza lesz a belső nyugalomnak és egyúttal az ország védelmének. Azt is elrendelte, hogy nyilvántartásba vétel és a hírlapokban való közzététel végett a bejelentett földfelajánlásokat haladéktalanul közzéadják a Kabinetirodával. *„Nem szükséges különösen hangsúlyoznom, hogy a Kormányzó Úr Őfőméltósága az egész akciót a legnagyobb érdeklődéssel kíséri és annak sikeréhez messzemenő reményeket fűz”* – nyomtatékosította Zsóry György.¹⁶

1920. november 23-án megtörtént a Vitézi Rend addigi legnagyobb vármegyei telekfelajánlása. Ezen a napon tartott tanácskozásán az Egri Főkapitán s saját tulajdonából 500 – ebből 165 katasztrális hold feküdt Borsod vármegye területén –, a kegyurasága alá tartozó Egervári Prépostság borsodi birtokaiból 30 katasztrális holdat bocsátott a Vitézi Szék rendelkezésére.¹⁷

November 25-én a Vitézi Szék megalkotta a Vitézi Rend szervezeti szabályzatát, melyet a kormányzó, mint a vitézek főkapitánya ünnepélyesen kiadott. Ebben került tárgyalásra a törzsszékek és vármegyei vitézi székek személyi

12 Miskolci Napló, 1920. október 8. 2.

13 Magyar Jövő, 1920. október 13. 2.

14 Ekkor 600 hold szántóföldterület állt Miskolc város tulajdonában. MNL BAZML IV. 1906. b. Miskolc Város Polgármesteri Hivatalának általános közigazgatási iratai (a továbbiakban: IV. 1906. b.) 16614/1938.

15 MNL BAZML IV. 1903. a. Miskolc Város Törvényhatósági Bizottságának iratai, Közgyűlési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: IV. 1903. a.) 12. kötet 1921. 197. kgy.

16 MNL BAZML IV. 819. A Mezőkövesdi járás főszolgabírájának iratai (a továbbiakban: IV. 819.) 3756/1921.

17 MNL OL K 27. MTI Napi hírkiadás. 1920. december 7. 5.

összetétele és a vitézek vármegyéenként történő összefogása.¹⁸ A szabályzat gondoskodott arról „*hogy ezek a szervek a közigazgatási hatóságokkal s a mezőgazdasági érdekképviselletekkel megfelelő érintkezésben álljanak*” – együttműködésük tehát mindenkor biztosítva legyen.¹⁹

Szmrecsányi Lajos egri érsek december 10-én még több földterület felajánlását jelentette be, ami Borsod vármegyében újabb 100 holdat jelentett, ezúttal az Egri Papnevelő Intézet birtokaiból.²⁰

Az alispán november 5-i rendelkezésének megfelelően a főszolgabírók december folyamán utasították a községi és körjegyzőket, hogy a felajánlási akcióban hathatósan működjenek közre, és eljárásukról 30 napon belül számoljanak be. A jegyzői jelentések – melyek december és január folyamán érkeztek a főszolgabírókhoz – többnyire arról számoltak be, amiről Szántó Miklós, hódoscsépányi körjegyző is jelentést tett január 13-án: „*körközségeimben a vitézi telkek adományozására ajánlat senki részéről bejelentve nem lett*”. Többféle indokok merültek fel: nem voltak a telekfelajánlási akcióban érintett nagybirtokosok, a kisbirtokosoknak pedig nem állt módjukban felajánlást tenni (Sajóvárkony; Ózd), a nagyobb birtokosok főként erdőbirtokkal rendelkeztek és csak kevés szántóval (Csernely), a községben lévő nagyobb birtokok tulajdonosai máshol tartózkodtak (Borsodnádásd).²¹

A felajánlások vártnál alacsonyabb száma miatt – melyben fordulatra a nemzetvédelmi tisztek jelentései szerint sem lehetett számítani – a Miniszterelnökség III. ügyosztálya december 4-én levélben volt kénytelen a vármegyét az akció addigiaknál sokkal szélesebb körben való kiterjesztésére ösztönözni.²²

December 24-én a belügyminiszter megküldte 9200/1920. B. M. számú rendeletét²³ valamennyi vármegye alispánjának és városi törvényhatóság polgármesterének. A rendelet arról tájékoztatta az említett előljárókat, hogy a Vitézi Rend Széktartósága a *Budapesti Közlönyben* hirdetményt tett közzé, melyben felhívta mindazokat a haza védelmében kitűnt feddhetetlen honfiakat, akik a vitézi mértéket megütik²⁴ és akik a vitézi telekkel járó közszolgálatokat híven és pontosan hajlandók teljesíteni, hogy vitézi telek iránti kérvényüket a szükséges

18 A tízéves Vitézi Rend i. m. 73.

19 MNL OL K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1921. február 16.

20 MNL OL K MTI Napi hírkiadás. 1920. december 10. 2.

21 MNL BAZML IV. 821. Az Ózdi járás főszolgabírájának iratai (a továbbiakban: IV. 821.) 3121/1921.

22 Dobos Gyula: Ellenforradalom és konszolidáció. Tanulmányok Tolna megye történetéből 9. (1968) 241–342. 289.

23 Belügyi Közlöny 2. (1921) 66–67.

24 A vitézi mérték legénységi állományúaknál az arany vagy az I. osztályú (nagy) ezüst vitézségi érem kétszeres birtoklása, főtiszteknél legalább a legénységi vagy tiszti arany vitézségi érem, avagy a III. osztályú vaskorona rend; törzstiszteknél és tábornokoknál legalábbis a Lipótrend lovagkeresztjének birtoklása volt, azzal a megkötéssel, hogy a kitüntetések személyes vitézséggel érdemelték ki. A Vitézi Intézmény Kis Kátéja. Bp. 1921. 10.

okmányokkal igazolva a tartózkodási helyük szerint illetékes községi előjáróságoknál, illetve polgármesteri hivataloknál adják be. A kérvényeket a rendelet értelmében az előjáróságoknak, illetve polgármestereknek kellett a megkívánt körülményeket megerősítő bizonyítvánnyal kiegészíteni. A nagy- és kisközségek előjáróságai e kiegészített kérvényeket véleményes jelentés kíséretében az illetékes járási főszolgabíróhoz továbbították, akik az összes körülményt megvizsgálták, majd – a községi bizonyítványok megerősítése mellett – az iratokat az alispánhoz terjesztette fel. A rendezett tanácsú városok polgármesterei – ugyancsak véleményes jelentésük kíséretében – közvetlenül terjesztették fel a kérvényeket az alispánokhoz. Az alispánok, valamint a törvényhatósági jogú városok polgármesterei a hozzájuk beérkezett kérvényeket szintén véleményes jelentéssel terjesztették fel a Vitézi Székhez, miután a vármegyei (Budapesten budapesti) katonai parancsnokságok állásfoglalását is kikérték az egyes folyamodványokkal kapcsolatban²⁵ A vitézi telkekre való jelentkezés 1920 végére tehát lehetővé vált.²⁶ Ekkorra Borsod vármegyében 270 hold állt a Vitézi Rend rendelkezésére.²⁷

Szervezeti kiépítés és folyamodás vitézi telekért

1921. január 3-án Zsóry György megküldte a 9200/1920. B. M. számú rendeletet minden főszolgabírónak azzal a felszólítással, hogy azt a községek szabályszerűen kifüggeszték, s alkalmas módon köztudomásra hozzák. Az alispán felhívta figyelmüket: kísérő rendeletükben figyelmeztessék a községi és körjegyzőket, továbbá bírót, hogy a pályázati hirdetményben előírt feltételek közül az előjáróság által igazolandó körülmények bizonyításánál a legnagyobb lelkiismeretességgel járjanak el, s a bizonyításhoz még szükséges képviselőtestületi tag személyét – minden egyéni szempont mellőzésével, csak rátermettség és arravalóság szerint – úgy válasszák meg, hogy az adott személyben ugyancsak meglegyen a kellő felelősségérzet és erkölcsösség a bizonyításhoz fűződő fontos állami és társadalmi érdekek szolgálatához. Miután bizonyos feltételek igazolása az illetékes lelkészekre is feladatot rótt, egy megbízható polgári tag kiválasztását javasolta az alispán.²⁸

A pályázati kérvények soron kívül voltak intézendők. A községi és körjegyzőknek gondoskodniuk kellett arról, hogy azok teljesen „felszerelve” kerüljenek a főszolgabírókhoz. Utóbbiaknak a folyamodványokat s mellékleteiket a járási

25 MNL BAZML IV. 809. b. Borsod vármegye alispánjának általános közigazgatási iratai. (a továbbiakban: IV. 809. b.) 34/1921.

26 A pályázati felhívás közzétételére a Magyar Távirati Iroda novemberi értesülése szerint csak tavasszal lehetett számítani, „*hogy addig a telkek összes jogviszonyai rendezhetők legyenek, s a vitéz jól megérdemelt földbirtokát a jövő gazdasági évben már beinstruálva el is foglalhassa*”. MNL OL K MTI Napi híradás 1920. november 9. 3.

27 Miskolci Napló, 1920. december 24. 5.

28 MNL BAZML VI. 819. b. 3756/1921.; MNL BAZML VI. 821. b. 3121/1921.

katonai nyilvántartó tisztek írásba foglalt, kérvényekhez csatolt véleményével, valamint saját maguk indoklásával kiegészítve kellett az alispán elé terjeszteniük.²⁹

Január 20-án Zsóry György a községi és körjegyzőknek is megküldte az említett rendeletet és a *Belügyi Közlöny*ben megjelent pályázati hirdetmény³⁰ megfelelő számú példányát, hogy azt azonnal szabályszerűen kifüggeszék, és alkalmas módon köztudomásra hozzák. Az alispán fontosnak tartotta azt is, hogy a már említett képviselőtestületi tag kiválasztásáról a jegyzők táviratban vagy távbeszélőn számára külön jelentést tegyenek.³¹

A belügyminiszteri rendelet és az azt kiegészítő alispáni leirat nyomán a főszolgabírók is utasítást adtak járásuk jegyzőinek, hogy a vitézi telekre vonatkozó felhívás kifüggesztéséről, annak dobszó útján történő közhírré tételéről, az igényjogosultak összeírásáról és a meghatározott képviselőtestületi tag(ok) kijelöléséről gondoskodjanak. Az erről szóló feladatteljesítési jelentések február és április között érkeztek meg a főszolgabírókhoz.³²

Február 9-én Nagy Pál altábornagy a Vitézi Szék február 8-i határozata alapján utasítást adott a vármegyei katonai parancsnokságoknak a Vitézi Rend népszerűsítésére. A Vitézi Szék eme ülésén megállapítást nyert ugyanis, hogy a Vitézi Intézmény széles körű megismertetése és a vele kapcsolatos kételyek eloszlátása a vármegyékben igen tevékeny és jól megszervezett propagandát kíván, mert a „*falu népe*” még sok helyen tájékozatlan a Vitézi Intézményt illetően és többnyire nem lát abban egyebet, mint tetszetős formába bújtatott örökös katonáskodást. Ezért az itt született határozat szerint mindaddig, amíg a Vitézi Intézmény szervezetszerű kiépítése a beérkezett pályázatok rendszeres elbírálása után bekövetkezik, a szükséges propagandatevékenységek a vármegyei katonai parancsnokságok és azok járási hírszerző szervei, valamint katonai nyilvántartó közegei útján voltak teljesítendőek.

A végrehajtással kapcsolatban a fent nevezett szerveket Nagy Pál a következőkre utasította:

„A vármegyei katonai parancsnokságok haladéktalanul összegyűjtik a vitézi intézményre eddig kiadott összes rendelkezéseket úgymint:

a. felajánlások

b. pályázati feltételek

c. kisgazdák birtokainak vitézi telekké való nyilvántartásának feltételei

d. hősök özvegyeinek és árváinak pályázata

e. felmerült kérdések és kételyek döntése.

Az így összegyűjtött és pontosan nyilvántartott adatok alapján kellően tájékozódva összeköttetésbe lép a vármegyei katonai parancsnok a körletében székelő

29 MNL BAZML VI. 819. b. 3756/1921.

30 Belügyi Közlöny 52. (1920) 2054–2055.

31 MNL BAZML IV. 819. b. 3756/1921.; MNL BAZML IV. 821. b. 3121/1921.

32 MNL BAZML IV. 821. b. 3121/1921.

főispánokkal. Megállapodik az ügy érdekében legeredményesebb közreműködésre és ez alapon kiosztja a szerepet a járásokban működő közegei számára. [...] Kétségtelen az, hogy számtalan kérdés és javaslat fog mindjárt kezdetben felmerülni, mindezeket számba kell venni, gyűjteni és a körletparancsnokság útján egyesítve a Vitézi Szék elé juttatni. [...]”³³

Nagy Pál az eredményekről a hónap végéig írásbeli jelentést kért, és elrendelte, hogy az érintettek havonta számoljanak be a fejleményekről.³⁴

Február 16-án dr. Tomcsányi Vilmos igazságügy-miniszter a minisztertanács elé terjesztette a Vitézi Rend 1920. november 25-én elfogadott szervezeti szabályzatát, melyet ekkor csak ideiglenesnek nevezett, mondván, „*az adományozások céljára történő felajánlások mértékéhez és az időközi tapasztalatokhoz képest bizonyára rövid időn belül átdolgozást igényel*” a tervezet. Azonban tekintettel arra, hogy a megtörtént felajánlások elintézését követeltek, és a bemutatott szabályzat alkalmasnak látszott arra, hogy a Vitézi Intézmény a szabályzatban megállapított szervezettel nemzetfenntartó feladatát a végleges forma elkészítéséig is teljesíthesse, kérte a minisztertanácsot: járuljon hozzá annak kormányzó elé terjesztéséhez – melyet az meg is tett. A kormányzó aláírása ezek után már csak formáságnak tekinthető, hiszen Horthy Miklós a vitézek főkapitányaként már elfogadta azt, de államfői mivoltában is meg kellett erősítenie a minisztertanács jóváhagyása után. A szervezeti szabályzat a vitézi telket nyert vitézekből és a felettük álló felügyelő szervekből álló intézményt Vitézi Rendnek nevezte el.³⁵

Február 21-én Halasy József főispán hivatkozással a 9200/1920. B. M. számú rendeletre, felhívta a vármegye főszolgabíróinak figyelmét, utasítsák járásuk jegyzőit, hogy a vitézi telekre való pályázati felhívást minden községben hirdetessék ki, és a pályázni szándékozókát lássák el a szükséges felvilágosítással, valamint kérvényük összeállításánál segédkezzenek.³⁶

Február 22-én Sáfrán Géza, Borsod és Gömör vármegyék katonai parancsnoka Nagy Pál körletparancsnok rendelete alapján utasította a járási nyilvántartó tiszteket, hogy az egész vármegyére kiterjedően létesítsenek egy szervezetet, amely a Vitézi Szék számára megfelelő propagandát fejthet ki. A tervezett propagandát kettős cél vezette. Egyrészt a vitézi telkek számának szaporítása, másrészt a vitézi intézmény népszerűsítése. Utóbbit a vármegye területén élő összes vitézi telek elnyerésére jogosult (volt) katona, illetve hadiárva, figyelmének felhívásával tervezték sikerre vinni. A továbbiakban Sáfrán Géza részletesen kifejtette a vitézi telekre való jelentkezés menetét és az egyes közigazgatási szervek pontos feladatát. Erre azért volt szükség, mert a vármegye területén a jogosultak számára képest elenyészően kevesen jelentkeztek a hiányos tájékoztatás és a vitézi

33 MNL BAZML Borsod vármegye főispánjának általános közigazgatási iratai (IV. 801. b.) 90/1921.

34 MNL BAZML IV. 801. b. 90/1921.

35 MNL OL K 27. Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek 1921. február 16.

36 MNL BAZML IV. 821. b. 3121/1921.

telekkel járó kötelezettségektől való idegenkedés miatt. Ezt a körülményt még tetézte, hogy a folyamodványok összeállítása sok utánajárást igényelt, és ebben a légénységi állományú jelentkezőket senki sem támogatta.³⁷

Február 28-án a főispán azzal a felszólítással küldte meg a főszolgabíróknak a vármegyei katonai parancsnok rendeletét, hogy az abban elrendelt intézkedések keresztülvitelében a maguk részéről is a lehető legmesszebb menően működjenek közre, továbbá hangsúlyozta, hogy az akció „*lelkiismeretes és buzgó keresztülvitelét*” a maga részéről is rendkívül fontosnak tartja.³⁸ A felhívás eredményeként Miskolcra és Borsod vármegyéből már januárban beérkeztek az első vitézi telek iránti kérvények, melyeket a fentiekben bemutatott törvényi szabályozás szerint terjesztették fel az Országos Vitézi Székhez.³⁹

A Vitézi Rend megszületése és nyilvánosság elé állása

1921. május 18-án a Vitézi Szék 24 légénységi állományú kérvényező jutalmazására tett javaslatot. Őket találták – a bekért igazolások „*komoly és felelősségteljes mérlegelése után*” – a pályázók közül a legérdemesebbeknek arra, hogy vitézi telekadományban részesüljenek. A Vitézi Szék javaslatát a minisztertanács másnap elfogadta és hozzájárult, hogy az előterjesztés a kormányzó elé kerüljön.⁴⁰ Május 22-én megtörtént a törzskapitányok és az első megadományozott vitézek előzetes eskütétele, amely a Vitézi Szék tagjainak kinevezése után a Vitézi Rend szervezeti kiépítése szempontjából a második legfontosabb lépésnek tekinthető. Erre azért volt szükség, mert eskütétel nélkül nem kerülhetett sor birtokba helyezésre, amelyet a törzskapitányok lettek hivatottak elvégezni.

A megadományozott vitézek között szerepelt Székely Frigyes tartalékos tiszt-helyettes is, aki a Miskolc város által felajánlott 15 holdas birtokot kapta vitézi telekként. A királyi vár Szent Jobbról elnevezett kápolnájában bensőséges keretek között lezajló ünnepség eredményeként testet öltött a Vitézi Rend, amely ekkor a főkapitányból, 8 törzskapitányból és 24 telekkel megadományozott vitézből állt.⁴¹ Az ország első nagy nyilvánosság előtt lezajló ünnepélyes vitéz-avatására mintegy három hónappal később, augusztus 21-én a Margitszigeten került sor, ahol összesen 205 – Borsod vármegyéből 16 – fő tette le a vitézi esküt.

Június 7-én a belügyminiszter kiadta az 1921. évi 3670. eln. számú rendeletet, amely közölte valamennyi vármegye alispánjával a Vitézi Rend Széktartóságának elhatározását, miszerint azoknak az egyéneknek, akik a közzétett hirdetmény alapján a vitézi mértéket megütik, minél szélesebb körben és lehetőség szerint

37 MNL BAZML IV. 821. b. 3121/1921.

38 MNL BAZML IV. 819. b. 3756/1921.

39 MNL BAZML IV. 819. b. 3756/1921.

40 MNL OL K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1921. május 19.

41 A tízéves Vitézi Rend i. m. 80–82.

annak a községnek a határában vagy közvetlen szomszédságában kíván vitézi telket adományozni, amelyben lakóhelyük is található – ezáltal is még inkább érvényt szerezve „a hőöket méltán megillető különös tiszteletnek”.⁴²

A belügyminiszter a „nemes és hazafias cél elérése érdekében” kötelességévé tette az alispánoknak, hogy azokról a hatóságuk alá tartozó községekben / rendezett tanácsú városokban tartózkodó feddhetetlen honfiakról, akik az említett hirdetmény szerint előreláthatólag a vitézi mértéket megütik, községenként / rendezett tanácsú városokként részletes névjegyzéket készíttessenek, és azt 1921. július 15-ig – minden további sürgetés bevétele nélkül – terjesszék fel a Vitézi Székhez. A névjegyzékeknek a jogosultak névsorán kívül tartalmazniuk kellett az érintettek katonai kitüntetései megnevezését, és ki kellett térniük arra is, hogy a vitézi mértéket megütők a forradalmak és a Tanácsköztársaság ideje alatt tanúsított magatartásukkal nem váltak-e érdemtelené a vitézi telek adományozására. Természetesen az adatgyűjtés „pontos és lelkiismeretes végrehajtása” a rendezett tanácsú városokban hosszabb időt igényelt, mint a csekélyebb lélekszámú községekben, ezért az említett nagyobb településeken tartózkodó igényjogosult-névjegyzékek felterjesztésének legvégső határidejét 1921. szeptember 1-jében határozta meg a belügyminiszter.⁴³

A rendeletet Zsóry György alispán június 14-én továbbította a járási főszolgabíróknak azzal a felhívással, hogy a kívánt névjegyzéket járásuk községei részéről legkésőbb július 5-ig terjesszék fel.⁴⁴ A főszolgabírók a községi és körjegyzőket bízták meg a névjegyzékek elkészítésével, akik ezt a feladatot június és szeptember között (tehát a megszabott határidőhöz képest sokszor megkésve) teljesítették.⁴⁵

A Vitézi Rend anyagi támogatásának mértéke is sok esetben a tisztviselők egyéni buzgalmán múlott. Miután az ózdi járás területén nem került sor földfelajánlásra, Mogyoróssy Bertalan főszolgabíró június 8-án arra is utasította járása jegyzőit, hogy községeikben indítsanak gyűjtést a Vitézi Szék javára, s az összeget folyó hó 16-ig hozzá juttassák el az adakozók névsorával együtt.⁴⁶

1921. június 12-én Miskolcon megalakult a 4-es számú vitézi törzsszék, melynek élére vitéz Nagy Pál gyalogsági tábornok törzskapitányt állította a Vitézi Szék.⁴⁷ Június 28-án Nagy Pál arról értesítette Borsod vármegye alispánját, hogy a Vitézi Szék június 25-én a kormányzó elnöklete alatt tartott tanácskozásán elhatározta a megyei vitézi székek felállítását, és Borsod-Gömör vármegye székkapitányi teendőinek ideiglenes ellátásával Bethlenfalvy Gyula ezredest bízta meg. Hivatkozva arra, hogy a Vitézi Rend jóváhagyott Szervezeti

42 Belügyi Közlöny 25. (1921) 938–939.

43 Belügyi Közlöny 25. (1921) 938–939.

44 MNL BAZML IV. 819. b. 3756/1921.

45 MNL BAZML IV. 809. b. 34/1921.

46 MNL BAZML IV. 821. b. 2991/1921.

47 A tízéves Vitézi Rend i. m. 228.

Szabályzata alapján a vármegyei vitézi székeknek a vármegye alispánja is hivatalból tagja, arra kérte, vegye fel a kapcsolatot Bethlenfalvy ezredessel, és vegyen részt a megyei Vitézi Szék mielőbbi megalakításában.⁴⁸

A Vitézi Rend szervezetében igen jelentős volt a vármegyei székkapitányok szerepe, hiszen a Vitézi Rend tagjai később a vármegyei vitézi székek állományába tartoztak és vitézi munkálkodásukat székkapitányuk irányította.⁴⁹ Az említett széki ülésen került sor a vitézi törzsszékek területi beosztására is, mely szerint a Miskolc központtal felállított 4. számú Vitézi Törzsszék Borsod-Gömör, Abaúj-Torna és Zemplén vármegyéket foglalta magában.⁵⁰

Július 21-én a miskolci vármegyházán, a főispán hivatali helyiségében megtartotta alakuló ülését a vármegyei Vitézi Szék Bethlenfalvy Gyula székkapitány elnökletével.⁵¹ Az ülésen a vármegye elöljárói közül megjelent Halasy József főispán, Zsóry György alispán, dr. Görgey László vármegyei főjegyző, Berzeviczy Gábor alezredes és Filberger Gyula kormánybiztos-helyettes.⁵²

Június 16-án a vármegye törvényhatósági bizottsága évnegyedes rendes közgyűlésén egyhangú határozatban biztosította elismeréséről a telekadományban részesített Székely Frigyes.⁵³ 1921. július 24-én, vasárnap országos jelentőségű ünnepség keretében került sor az ország első telekbeiktatására,⁵⁴ melynek programját Bethlenfalvy Gyula és Hodobay Sándor készítette el. A város már előzőleg felkérte a háztulajdonosokat, hogy lobogózzák fel házaikat. Az ünnepségre meghívást kaptak a város és vármegye vezetőségén kívül a Miskolcon állomásozó katonai alakulatok, az egyházak és felekezetek, társadalmi egyesületek képviselői, a vitézi telek szomszédos birtokosai és a megadományozott vitéz családja.⁵⁵ Délelőtt 11 óra előtt már zsúfolásig megtelt a városháza közgyűlési terme a díszközgyűlést váró közönséggel. A középületeken magyar zászló, a városházán a város vörös-sárga lobogója lengett.⁵⁶

11 órakor az Avason a város tulajdonát képező két tarack tüze jelezte a díszközgyűlés kezdetét.⁵⁷ Lichtenstein László, Miskolc város főispánja elfoglalta elnöki székét, jobbra tőle dr. Hodobay Sándor polgármester-helyettes, balra Nikell József tanácsnok foglalt helyet. Mögöttük ültek a miskolci helyőrség tisztikarának képviselői és Bónis Aladár edelényi főszolgabíró, Székely Frigyes közvetlen felettese. Lichtenstein főispán üdvözölte a megjelenteket, majd felkérte

48 MNL BAZML IV. 809. b. 7985/1921.

49 A tízéves Vitézi Rend i. m. 84.

50 A tízéves Vitézi Rend i. m. 84.

51 A vármegyei vitézi szék megalakulásának dátumáról Zsóry György és Bethlenfalvy Gyula korábban július 22ben állapodott meg. MNL BAZML IV. 809. b. 7985/1921.

52 Magyar Jövő, 1921. július 23. 4.

53 MNL BAZML IV. 803. a. 50. kötet 1921. 225. kgy.

54 Reggeli Hírlap, 1921. július 26. 4.

55 MNL. BAZML IV. 1906. b. 16614/1938.

56 Magyar Jövő, 1921. július 26. 3.

57 Magyar Jövő, 1921. július 26. 3.

a polgármester-helyettest a nemzet imájának, a Magyar Hiszekegynek az elmondására. Ezt követően a főispán intézett beszédet az egybegyűltekhöz.⁵⁸

Néhány perc múlva a közönség lelkes éljenzése közepette megjelenő vitéz Nagy Pál törzskapitányt és vitéz Székely Frigyeszt üdvözölte a főispán.⁵⁹ Ezután a helyettes polgármester köszöntője és dr. Görgey László beszéde következett.⁶⁰ A tapssal és éljenzéssel sűrűn megszakított szónoklatot követően Csorba József törvényhatósági bizottsági tag mint a vitézi telek szomszéd birtokosa és a mezőgazdák egyesületének elnöke állt szólásra.⁶¹ Végül vitéz Nagy Pál altábornagy intézett szónoklatot a díszközgyűléshez.⁶² Vidats János törvényhatósági bizottsági tag indítványt tett Horthy Miklós kormányzó táviratban történő üdvözlésére, melyet a közgyűlés lelkes örömmel egyhangúlag elfogadott.⁶³ Lichtenstein főispán köszönetet mondott a szónokoknak és a közgyűlést berekesztette. Az ünnepséget a Magyar Hiszekegy elmondása zárta.⁶⁴

A közgyűlés után a Vitézi Törzsszék törzskapitánya, a közigazgatási hatóságok képviselői és a meghívott vendégek a város díszfogatain a vitézi telekhez vonultak a Puskaporos-tetőre. Az itt rendezett ünnepséget katonazenekar nyitotta meg a Himnusszal, majd vitéz Nagy Pál intézett ismét beszédet vitéz Székely Frigyeshez. Duszik Lajos evangélikus lelkész megáldotta a vitézt, családját és a vitézi telket. Az áldást áldomás követte, melynek keretében Boholy Jenő tüzérfőhadnagy⁶⁵ – aki annak a tüzérütegnek volt a parancsnoka, amelyet Székely Frigyes mentett meg a háborúban – bajtársai nevében köszöntötte fel a vitézt. A Puskaporosról az ünnepelt és a vendégek visszatértek a városházára, ahol aláírták a birtokbavételi jegyzőkönyvet, és átadták a vitézi nagyjelvényt. Ezzel az ünnepségsorozat délután három órakor véget ért.⁶⁶

Miskolc város áldozatkész felajánlását Horthy Miklós hivatalos leiratban köszönte meg 1922. május 20-án.⁶⁷ A köszönő leiratot Lichtenstein László május 31-én továbbította Hodobay Sándor polgármesternek azzal a kéréssel, hogy azt a város legközelebbi rendes havi közgyűlésén bemutatni szíveskedjen. A város törvényhatósági bizottsága *„egyhangú hazafias lelkesedéssel örvendetesen vette tudomásul”* a kormányzó üzenetét.⁶⁸

58 MNL BAZML IV. 1903. a. 13. kötet 1921. 154. kgy.

59 MNL BAZML IV. 1903. a. 13. kötet 1921. 156. kgy.

60 MNL BAZML IV. 1903. a. 13. kötet 1921. 157. kgy.; MNL BAZML IV. 1903. a. 13. kötet 1921. 158. kgy.

61 MNL BAZML IV. 1903. a. 13. kötet 1921. 159. kgy.

62 MNL BAZML IV. 1903. a. 13. kötet 1921. 160. kgy.

63 MNL BAZML IV. 1903. a. 13. kötet 1921. 161. kgy.

64 Magyar Jövő, 1921. július 26. 4.

65 Boholy Jenőt egy évvel később szintén vitézzé avatták.

66 Reggeli Hírlap, 1921. július 26. 4.

67 MNL BAZML IV. 1925. b. Miskolc Város Levéltárában elhelyezett letétek (örzemények) gyűjteménye 38. doboz 23. irat

68 MNL BAZML IV. 1906. b 16614/1938.

A Vitézi Rend szervezeti keretének teljes kiépülése

A vármegyei vitézi szék megalakulása után változás állt be a vitézi telkek kérvényezésének menetében. Az 1920 évi 9200. B. M. számú rendeletről eltérően nem közvetlenül az Országos Vitézi Székhez, hanem Borsod, Gömör és Kishont vármegyék Vitézi Székéhez, (Miskolc, Petőfi utca 10.) kellett a kérvényeket megküldeni. A megejtett igazolások után véleményes jelentéssel ellátva innen terjesztették fel azokat Budapestre. Erről Bethlenfalvy Gyula székkapitány július 21-én tájékoztatta Zsóry György alispánt.⁶⁹

A Vitézi Szék még a június 25-i ülésén elhatározta, hogy a Vitézi Rendre vonatkozó szabályokat és tudnivalókat egy népszerűsítő formában megírt, széles körű terjesztésre alkalmas füzetben kiadja *A Vitézi Intézmény Kis Kátéja* címmel, tízezer példányban, ezzel is hozzájárulva a Vitézi Rend eszméjének népszerűsítéséhez, a telekfelajánlások és a vitézjelöltek jelentkezéseinek szaporításához.⁷⁰ Az elkészült kiadványból 84 példányt küldött Bethlenfalvy Gyula szeptember 12-én az alispáni hivatalnak, hogy azokat a járási, főszolgabírói és (kör)jegyzői hivataloknak, valamint községi elöljáróságoknak eljuttassák.⁷¹

A Vitézi Rend vármegyei megszervezésének következő lépése a vitézek járásonkénti életének és tevékenységének megszervezése volt. A vitézek számának emelkedésével ugyanis szükségessé vált a tagság kisebb egységeként való összefogása.

1922 február 22-én a Vitézi Szék alapos személyi vizsgálódás után megbízta a járási vitézi hadnagyokat teendőik ellátásával. Ezzel befejeződött a Vitézi Rend szervezeti kiépítése.⁷² A kialakult struktúrában a vitézi járásszakaszok felett álltak a székkapitányok, akik – mint a megyei vitézi székek vezetői – egyenesen irányították a vármegyei vitézi szakaszok ügyeit. A vármegyei vitézi székeket a vitézi törzsszékek fogták össze, élükön a törzskapitányokkal. A törzskapitányok a kormány képviselőivel együtt alkották a legfőbb eljáró szervet, az Országos Vitézi Széket, melynek feje az Országos Vitézi Szék elnöke, egyszerűen a vitézek főkapitánya volt.⁷³ A Vitézi Rendnek tehát kialakult a kétségtelenül köztisztületi jellege, mely területileg tagolódott, jogi személyiséggel és önkormányzattal rendelkezett, valamint az állam újonnan vállalt feladatának teljesítését – az arra érdemesek földhöz juttatását – tűzte ki céljául.⁷⁴

1922. augusztus 15-én lezajlott Magyarország második nagy nyilvánosság előtti vitézavatása, melynek során 735 – Borsod vármegyéből 25 – főt avattak vitézzé. Nem ismert, hogy a települések milyen arányban képviseltették

69 MNL BAZML IV. 809. b. 34/1921.

70 A tízéves Vitézi Rend i. m. 84.

71 MNL BAZML IV. 809. b. 7985/1921.

72 A tízéves Vitézi Rend i. m. 92.

73 A Vitézi Intézmény Kis Kátéja i. m. 9.

74 Magyary Zoltán: Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogrendje. Bp. 1942. 222.

magukat, de Borsod vármegye területéről összesen 84-en vettek részt az ünnepségen.⁷⁵ Valószínűsíthető számos község elmaradása, mert a korábbi felhívásra több helyről olyan válasz érkezett – pl. az ózdi főszolgabíróhoz – hogy „a küldöttségben való részvételre nem jelentkezett senki” (Sáta; Sajóvelezd⁷⁶).⁷⁷

A vármegye első tiszti vitézi telkének átadására 1922. október 1-jén került sor Mezőcsáton, amikor is díszes külsőségek között iktatták telkébe Bethlenfalvy Gyula székkapitányt.⁷⁸

1922-ben a Vitézi Rend létszáma 917 főt számlált,⁷⁹ közülük 41-et avattak Borsod és Gömör vármegyéből. Országosan a tárgyalt időszakban 211 telek-felajánlás történt, ami 8948 katasztrális hold földterületet tett ki, ebből Borsod vármegye területén 17 vitézi telket adományoztak az arra érdemeseknek.

Összegzés

A járási vitézi hadnagyok kinevezésével 1922-re az ország egész területén befejeződött a Vitézi Rend szervezeti kiépítése. A folyamat valamennyi vármegyében történő lefolyásának ismerete nélkül az utókornak nehéz objektív képet alkotnia a szervezés hatékonyságáról. A hivatalban lévő magyar kormány azonban pontos adatokkal rendelkezett a földfelajánlások és a Rendbe való jelentkezések számáról. Álljon itt ezért Rakovszky Iván belügyminiszter minden törvényhatóság első tisztviselőjének 1923. február 28-án intézett leiratának vonatkozó részlete, mely ma is értékelhető képet ad az országos ügymenetről:

„A Vitézi Rend Széktartósága arról értesített, hogy a közigazgatási hatóságok a vitézi szervek megkereséseit, valamint a vitézek és vitézjelöltek beadványait nagy késedelemmel intézik el, amely tekintetben a községi és körjegyzők működése kifogásolható a legsúlyosabban. Különösen a hatóságoknak a vitézjelöltekkel szemben tanúsított és eléggé el nem ítéhető lassú eljárása ad sok panaszra okot, aminek következménye, hogy a jelöltek csak hónapok múlva tudják folyamodványaikat a Vitézi Széknél előterjeszteni.”⁸⁰

Bár a Vitézi Rend szervezeti kiépítésén és a földfelajánlások számának növelésén dolgozó államigazgatási apparátus vármegyékben zajló munkájának részletei még távolról sem ismertek a kutatás előtt, az bizonyosan megállapítható, hogy a munka hatásfoka országos viszonylatban eltérő képet mutatott. Az olykor késedelmes jegyzői és főszolgabírói ügyintézés ellenére a vitézi telkek száma

75 MNL BAZML IV. 809. b. 9983/1922.

76 Sajóvelezden például a nagy cséplési munkálatokkal indokolta nemleges részvételt a jegyző.

77 MNL BAZML IV. 821. b. 3440/1922.

78 MNL BAZML IV. 821. b. 4124/1922.; Reggeli Hírlap, 1922. október 3. 5.

79 Megtévesztő lehet, hogy 1921-ben 205, 1922-ben 735 személyt avattak vitézzé, ami 940 főt jelent. Az eltérés a posztumusz vitézzé nyilvánításokkal magyarázható.

80 MNL BAZML IV. 819. b. 1765/1923.

Borsod vármegyében az 1921. évben folyamatosan gyarapodott. Ezzel szemben Klein Antal, Tolna vármegye főispánja 1921. március 9-én főszolgabíróihoz intézett levelében szomorúan jegyezte meg, hogy *„a hazafias áldozatkészség terén mindig példát mutató Tolnavármegye területéről eddig mindössze egy nagybirtokos ajánlott fel 40 kh. holdat”*.⁸¹ Természetesen ebből az összehasonlításból nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, hiszen a tisztviselőkön kívül a földbirtokosok hozzáállása is döntően befolyásolta a telekfelajánlási akció eredményességét, de a példa jól reprezentálja a megyei különbségeket.

1922-ben sor került egy, a Vitézi Rend vármegyékben betöltött szerepének növelését célzó kezdeményezésre is. A Vitézi Szék lépéseket tett, hogy a közigazgatás átszervezésénél a vitézi rend választás helyett hivatalból nyerjen megfelelő képviselőt a törvényhatóságokban.⁸² Ezt a célt azonban csak 1929-ben sikerült elérnie a közigazgatás rendezéséről szóló 1929. évi 30. tc. 4. §-ának rendelkezése értelmében.⁸³

Látható tehát, hogy a kormányzó politikai erők támogató háttérrel biztosítottak a Vitézi Rendnek, hogy az a társadalomban betölteni kívánt vezető szerepét elérje. A szervezet közéleti fogadtatása ennek ellenére nem volt mindenhol egyértelműen pozitív. Ennek okait vitéz nagymegyeri Raics Károly próbálta összefoglalni 1926-ban az addigi tapasztalatok alapján: *„Nálunk minden közéletben szereplő egyénnek – különösen eleinte, amíg t. i. nem ismerik – igen sok irigységen alapuló előítéllettel kell megküzdnie. Ebben a helyzetben vannak – talán kivétel nélkül mindenütt – a vitézek is. Azt szeretik a vitézre fogni, hogy a harctéren bár megtette kötelességét, azonban a békekötelességek teljesítése terén vezető szerepet – egyelőre legalább – nem mindegyik játszhatik.”*⁸⁴

A társadalmi elfogadtatást természetesen a Vitézi Rend részéről is igyekeztek előmozdítani. Ezt a célt szolgálta a pozitív példák propagandisztikus felhasználása. Bethlenfalvy Gyula székkapitány 1922. július 17-én arról értesítette Zsóry György alispánt, hogy Mogyoróssy Bertalan ózdi főszolgabíró mindaddig 22 325 koronát gyűjtött a Vitézi Rend javára, továbbá július 16-án Mályi községben az aznap vitézi telkébe beiktatott Bányai Simont a község főjegyzőjének indítványára megválasztották képviselőtestületi tagnak. Egyben kérte, *„hogyan ezeket, mint követendő példákat a közigazgatási hatóságoknak illetve községi előljáróságoknak tudomására hozni szíveskedjék”*.⁸⁵

1922 végén a szervezetében kiépült Vitézi Rend számokban a következő képet mutatta: összesen 916 vitézt avattak fel, ebből 403 tiszt, 513 legénységi állományú volt. 211 ingyenes telekfelajánlás történt összesen 8948 katasztrális hold kiterjedésben. Saját telkét vitézesítette 31 vitéz 9341 katasztrális

81 Dobos Gy. i. m. 289.

82 A tízéves Vitézi Rend i. m. 94.

83 Tátrai Szilárd: A Vitézi Rend első évtizedének története. Hadtörténelmi Közlemények 110. (1997) 1. sz. 49–81. 79–80.

84 Raics Károly: Vitézi lélek. Székesfehérvár, 1926. 36.

85 MNL BAZML IV. 809. b. 9629/1922.

hold terjedelemben. Az Országos Földbirtokrendező Bíróság megítélt a Vitézi Szervezetnek vitézi telkek létesítésére 356 katasztrális holdat. Ingyenes vitézi telket 20 tiszt és 277 legénységi állományú egyén kapott, a telekkel megadományozottak 88%-a földműveléssel, 12%-a mással foglalkozott.⁸⁶

---

⁸⁶ A M. Kir. Kormány 1919-1922 évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. 1926. 9.